
ZAMAN YANILGISI ve İNSAN RUHUNUN DAİMİ ÖZLEMİ

*İlhami GÜLER**

1-İNSAN HAREKETLİLİĞİ OLARAK 'TARİH/GEÇMİŞ'İN ANLAMI

Zaman, ağırlık veya uzam gibi cisimlerin bir niteliği olmadığı halde, kg ve metre gibi bir ölçü birimi olarak(saat), cisimlerin hareket hızını ölçmeye, buldukları yeri bulmaya, karşılaşmalarını belirlemeye, insanlar söz konusu olduğunda onların karşılaşmalarını temin etmeye(randevu) yarayan indî/fiktif bir ölçü birimidir. Özü itibariyle dışarıda bir varlığı veya var olan bir varlığın bir niteliği olmayan, zihinde varlıktır. 'An' diye bir 'şey' olmadığı gibi, 'akan' veya 'geçen' bir şey de yoktur. Zaman, şuurun yarattığı bir seraptır; şuuruna varınca yok olur. Bütün oluş, maddenin in-organik/fizik, organik ve biyolojik sferlerinde toparlanması ve dağılmasıdır. Varlıktaki hareket, fiziksel sferde yerinde sayma/titreşim ve uzayda/mekanda yer değiştirme, organik ve biyolojik sferlerde ise transformasyon, yani inorganik olandan organik olana geçiş(bitki ve canlı) ve organik olanın dağılışı olarak gözlemleriz.

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Varlığın teknik anlamda en yüksek, komplike organik katı olan insanda hareket ve değişme ise, organik sferin yasaları altında doğum, serpilme, -ihtiyarlama ve ölüm, evrelerinden geçerken, yeni nesillerin üremesi, fiziksel yasaların altında yer değiştirme, kültürel, zihinsel ve ruhsal olarak da yeni farkındalıkların edinilmesi ve bunların yeni kuşaklara aktarılmasıdır. Bu bağlamda bir insanın, bir toplumun veya insanlığın tarihi, iradi olarak ortaya koyduğu olayların, olguların (hareketlerin) yazılı veya sözlü olarak zihinlerde hatırlanması, tutulması veya aktarılmasıdır. Yunanlı filozoflardan Heraklitos, varlığın bütün sferlerindeki hareketi vurgularken; Parmenides, sferlerin formlarının sabitliğini, Nietzsche ise bu iki görüşü birleştirerek insan başta olmak üzere canlı varlık katlarında hareketin temel saikinin 'Güç istenci', sabitliğin ise Ebedi Dönüş' olduğunu felsefesinin temeli yaptı. İnsan iradesi alanının dinamikliğini 'Trajedi' olarak algılayan Yunanlılar, 'Tarih' ile hiç ilgilenmediler. Belki de Dekart, Kant, Hegel ve Marks gibi modern filozofların tarihe bilimsel 'yasa' koyma teşebbüslerinin beyhudeliğini Yunanlılar daha önce anlamışlardı. Heidegger, Yunan tarzı felsefe yapmanın sürekli olarak 'ontoloji' olarak kaldığından şikayet ederken, Levinas'ın teşhis ettiği gibi(1) kendisi de *Time and Being*'de -ahlaktan ve dinden ısrarla kaçınarak- Fenomenolojik olarak Dasein'in ontolojisini yapıp varlık felsefesinden çıkamamıştır. Bu ontoloji, insan cinsinin -diğer varlık katlarında da değişik tarzlarda gözlemlenen- insan cinsinde aynı olarak kalan, değişmeyen yaşam içeriklerini ve formlarını teşhis sadedinde elbette ki önemlidir. Ancak, ilk felsefe, Levinas'ın insan cinsinin varlık içindeki yerinin haklılaştırılması, tesbit edilmesi bağlamında 'Ahlâk' felsefesi olması gerektiği iddiasının aksine, varlığın verili bir 'inayet' oluşu ve insanın buna 'şükran' borcu olarak 'Din' felsefesi olmak zorundadır. İbrahimî Monoteist din geleneği başta olmak üzere, insanlığın 'mitoloji' gibi çocukça sayıklamalarının yanında, bununla eş süreklilikte 'Din' gibi daha ciddi kültürel, varoluşsal kategori yaratması bu bağlamda önemlidir.

Hatırlanan geçmişten bazı yaşam fragmentlerine, zihin hallerine, inanç, duygu, davranış, ilişki ve hayat tarzlarına karşı insanın duyduğu özlemin sebebi nedir? Birikimsel olarak insan zihni ve ruhunun mutlak olarak her şeyi ile önceki bir an'a geri dönme imkânı olmadığına göre, bu görüşmenin/öz-leme'nin nedeni nedir? Bu soruların cevabını insan topluluklarının/milletlerin oluşturdukları kültürel atmosferin/iklimin lineer olmayan nitelik değişimlerinde aramak gerekir. Yeni kültür unsur-

ları (teknoloji dahil), doğa ve insan tabiatı ile estetik, ahlâkî ve manevî olarak uyum göstermiyorsa, eğer insanları tatmin etmiyorsa, üstelik, onları rahatsız ediyorsa, o zaman yaşanmış kadim anlatılarda, tecrübelerde ortaya konmuş yaşam formlarına ve içeriklerine karşı bir özlemin oluşması normaldir. İnsanlığın devamlı ilerlediğine ilişkin bir mitosa veya metafiziğe inanılmıyorsa, bu gerçek gayet açıktır. Şehirleşme anlamında mimari ve teknolojik olarak insan topluluklarının yaşam ortamları geri döndürülemez olarak 'değişmiş' ya da 'yeni'lenmiş olsa da, kültürün yumuşak/soft katmanlarında 'geriye/geçmişe' dönmeyi insanlar isteyebilmektedirler. Hele 'çevrimsel' bir zaman anlayışına sahip olan kültürler için bu son derece normaldir. Necip Fazıl'ın bir şiirinde dediği gibi: *'Zaman, korkunç daire! İlk ve son nokta nerede?! Bazen geriden gelen! Yüzbin devir ilerde.* Eğer bu dizeleri zamanın olmadığı dile tercüme edersek, şunu ifade eder: İnsanlık, büyük bölümü tekrar, az bir miktarı da yenilik olan oluş sürecinde daima hakikatla yüzleşmiştir.

2- İSLAMÎ METAFİZİK AÇIDAN OLUŞ IRMAĞINDAKİ 'ASALET/HAKİKAT'

Kur'anda geçen 'Kader' kavramı, genel anlamda Allah'ın varlığı elementler olarak madde şeklinde kristalize etmesi, elementlerin cisimleri oluşturması ve cisimlerin ise daha üst sistemleri oluşturma yasalarını koyması ve bu yasaları daimi olarak devam ettirmesidir. Bu yasalar, cisimlerin genellikle tekrar eden ve az da olsa değişen/evrilen hareketlerini ifade eder: *'Tanrı, varlığı yaratıp düzene koydu ve her şeyin biçimini verip hedefini gösterdi.'*(2) Kur'an'da 'Sünnetullah' kavramı ise, Allah'ın iradi bir varlık kategorisi olarak yarattığı insan cinsi ile ilişkisinde kendisini bağlayan, sabit ahlak yasalarını ifade eder. Sünnetullah'ın işletilmesi, insanın özgür iradesine bağlanmıştır: *'Kör Allah'a nasıl bakarsa, Allah da Köre öyle bakar'* sözünde ifade edildiği gibi.

Hız. Adem'in çocukları Habil ile Kabil'den beri insanın değişmeyen Antropolojik ve Psikolojik sabit bir yanı vardır. Bu tabiat, ahlâkî bağlamda çift kutupludur. Kur'an'a göre bir tarafı Rahmanî-Melekî ve ahlâkîdir; diğer tarafı ise, Şeytanî-hayvanî ve ahlaksızdır: *'Kişi, Allah tarafından insan haline getirilince, ona ahlaksızlığı ve bundan korunma kapasitesi verildi. Kendini temizleyen kurtulmuş; onu kirletip örten ise kaybetmiştir.'*(91/7-9) İbrahimî-Monoteist anlamda 'Din', insanın dünya hayatını yaşarken kendi bahşedilmişliği ve içinde bulunduğu nimet ortamı anla-

mında dünyanın manasının ve kendi misyonunun ne olduğunu kavraması ve tabiatının iyilik tarafını geliştirerek kötü tarafını dizginlenmesidir(denenme). Bu da, bu dinin özü olarak İman, İbadet ve Ahlak olarak özetlenmiştir: *'Onlar gabya iman eder, ibadet eder ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan infak ederler.'*(2/3) Bu öz, bütün insanlık için ve dünya durdukça devam edecek özdür. Kur'anda *'Dinul Hakk'*(3) ve *'Dinul Kayyime'*(4) olarak ifade edilen bu öz, tarihi süreç içinde Peygamberler aracılığı ile bazı toplumlarda/kültürlerde ete-kemiğe bürünen pratiği *'Şeriat'* tan ayrı olarak, tarih ve toplum üstüdür. Bu normların *'Din'* olarak değişmeyenleri, tüm varlığın ve insan varlığının sabit özüne tekabül ederken; Şeriat olarak isimlendirilen boyutu, insanın ve toplumların nisbi değişimine tekabül eder. *'Zaman'* demiyorum artık; *oluş* devam ederken, diğer tüm varlık çeşitlerinden farklı olarak irade özgürlüğüne sahip olan insan cinsi, içinde bulunduğu dünyayı ve kendini birikimsel olarak daha fazla tanır ve yaşamını kolaylaştırmak için teknoloji yaratır. Toplumsal/kültürel yaşamını da dinden mülhem veya değil ahlak, sanat, müzik, hukuk, ekonomi, siyaset kurallarıyla düzenler. Bu esnada ruhunun/zihninin sürekli tutması, takip etmesi, terk etmemesi gereken hidayet kurallarını, yani yukarda *'din'* olarak isimlendirdiğimiz ilkelerin insanlık için taşıdığı nihai anlamı ve bu anlamın insanlığın tarihi ile ilişkisini Kur'an şöyle ortaya koyar: *'Ölçülebilir zamana, yani sürekli oluşa(ahr) yemin olsunki, iman edip salih amel işleyen(ibadet/ahlak), birbirlerine hakikati ve kötülüğe karşı direniş.(sabr) tavsiye edenlerin dışındaki bütün insanlık, zarar ve sapkınlık içindedir.'*(103/1-3). Bu tesbit, her bir insan tekinde *'ruh'* olarak bulunan gizli ve mucizevi kabiliyetin ihtiyaç duyacağı ideolojik/dinsel veya ahlâkî öğretinin, her türlü ırk, dil ve kültür aracılığı ile gerçekleşen guruplaşmalarda(millet) ve bu gurupların doğurduğu *'yeni'* nesillerden(hareket/tarih/zaman) bağımsız olduğunu gösterir.

Ortaçağların sonuna kadar insanlık, bu öğretinin biri otantik özünü koruyan(İslam), diğer ikisi ise muharref(Yahudilik ve Hıristiyanlık) versiyonları ile birlikte, iki tane de bu öğretiyle alakası olmayan, Uzak Doğu halklarını kendi el yordamı ile geliştirdiği(Hinduizm ve Budizm) dinsel/kutsal bir gök kubbe altında yaşadı. 16.yüzyıldan itibaren Avrupa'da daha önce pagan Yunan ve Romada aktüelleşmiş olan Prometauscu/Heroic insan, kültür prototipi(5) yeniden yükselişe geçti. Kilise ile birlikte Tanrıya meydan okuyan, hatta onu öldürmeye kalkışan bu kültür, nihai hakikatin duyumcul olduğunu, beş duyu ile kavranamayan bir şe-

yin hakikatinin olmadığını iddia etti.(6) O tarihten itibaren adına Sekülerizm, Modernizm, Aydınlanma, Pozitivizm veya genel olarak çağdaş Batı Uygarlığı denen kültür/insan anlayışı, dünya görüşü ve paradigma çiçeklendi, gelişti, serpildi ve yedeğine aldığı bilim ve teknoloji sayesinde bütün dünyayı etkisi altına aldı. Nietzsche'nin deyimi ile o tarihten itibaren 'Çöl genişliyor.'(7) Habermas'ın deyimi ile Modernite artık sırtımızda bir deri gibi. Bu kültür artık her yerde olduğu için özünü göremiyoruz. Zuhurunun şiddetinden dolayı özünü gizlemiş durumda. Artık her yerde *olan*, kendini *olması gereken* olarak dayatıyor.

Bu süreçte Hıristiyanlığın Tanrısı öldürüldü. Gerçek Tanrı ise M. Buber'in deyimi ile 'utuldu'.(8) Veya Kur'an'ın deyimi ile 'unutuldu.'(9/67). Batı insanının bu süreçte geliştirmiş olduğu tanrısız ve dinsiz yaşam projelerinden Komünizm ve Faşizm, insanlığa büyük acılar çektirerek çöktüler. Kapitalizm ise sebebiyet verdiği iki dünya savaşı ile birlikte bugün ayrıca biyosferi tehdit etmeye başladı. İnsanlık moral olarak da iyi değil. Bunalımı unutmak için tarihte hiç olmadığı kadar deliler gibi geziyoruz (Turizm). Tarihin hatırlaması ise, halâ Karnaval ve Festival düzeyinde. Spor müsabakaları (olimpiyatlar), müzik konserleri, seks ve uyuşturucu partileri ve alkol bağımlılıkları, teknolojinin çepeçevre kuşattığı, doğadan kopmuş metropollerdeki yeni kuşakların sığınma ritüelleri. Son yıllarda giderek artan ekoloji vurgusu, nostalji, tarih merakı ve dine dönüş çağrıları, sıkıntının sayıklanması ve tezahürleridir. Sonuç: '*Elâ! bizikrillahi tatmainnelkulûb.!* (Kur'an-13/28) ▽

SONNOTLAR.

- 1-Richard Kearney. *Fenomenolojiden Etiğe Emmanuel Levinas İle Söyleşi*. Çev: Ö. Gözel. Tezkire. Sayı:22. S193
- 2-Kur'an. 87/2-3.Cafer Süphaî, *el-Kaza ve'l-Kader*. Beyrut.1987.70vd.
- 3-Kur'an. 61/97
- 4-Kur'an.98/5
- 5-Walter Schubart.,*Russia And Western Man*. Newyork.1950.13 vd
- 6- Pıtırım Alexandroviç Sorokin. *Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri*. Çev: M. Tuncay. Ank. 1972. 174 vd
- 7- Frederich Nietzsche. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Çev: T.Oflazoğlu. İst.1997.358.
- 8-Martin Buber. *Tanrı Tutulması*. Çev: A.Tüzer. Ank. 2000. s 149

